

“Zaaf” Kelimesi Üzerine Yeniden Düşünmek

Rethinking the Word “Zaaf”

Edanur UYANIK^a

^a Yüksek lisans öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırklareli, Türkiye. e-posta: edanuruyanik02@gmail.com

Zaaf kelimesi için günümüz Türkçesinin sözlükleri şunları der:

zaaf: [*<Ar. zaʿf*] 1. düşkünlük 2. irade zayıflığı 3. *mec.* eksiklik, yetersizlik¹; [*<Ar. daʿf*] ‘zayıflık’²; [*<Ar. zaʿf*] 1. irade zayıflığı, dayanamama 2. aşırı alaka duyma, düşkünlük 3. zayıflık³.

Türkçe sözlüklerde *zaaf* kelimesinin kaynak dili Arapça olarak gösterilmiştir. Bu sebeple, kelimenin hem kökeni hem de manası açısından Arapça sözlüklere bakmak uygun olacaktır. Arapça sözlükler *zaaf* kelimesi için şunları der:

daʿf ‘zebunluğa, mecalsizliğe ve fersizliğe denir ve bazılar indinde dâd’ın fethiyle re’y ve fıkır ve aklda ve dâd’ın zammıyla bedende olan zebûnluğa mahsûstur’⁴; ‘vücutta, fikirde, zekâda zayıflık’⁵.

Zaaf kelimesinin tarandığı Türkçe sözlüklerde kaynak dil Arapça olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte, *Türkçe Sözlük* ve *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* çeviri yazıda kelimenin yazımını **zaʿf** olarak /z/ değeriyle, *Nişanyan Sözlük* ise **daʿf**

¹ TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe Sözlük*, 2. c. [K-Z] (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2025), 3683^a.

² Sevan NİŞANYAN, *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, (İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2022), 947^a.

³ İlhan AYVERDİ ve Ahmet TOPALOĞLU, *Asırlar boyu târihi seyri içinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. c. (İstanbul: Kubbealtı, 2008), 3509^a.

⁴ al-FİRÖZABÂDÎ, *el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsu’l-Mubît*, çev. Mütercim Âsım Efendi, haz. Mustafa KOÇ ve Eyyüp TANRIVERDİ, 4. c. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 3768^a.

⁵ Edward William LANE, *An Arabic-English Lexicon*, 5. c. (London: Williams and Norgate, 1874), 1790^c.

olarak /d/ değerli göstermiştir. Nitekim Arapçada “dād” harfinin telaffuzu Türkçe’de /d/ sesi ile olduğu için *zaaf* kelimesi şayet köken olarak Arapça ise *zāf* şeklinde değil *daʿf* şeklinde gösterilmelidir. Arapçadaki *daʿf* kelimesinin Türkçeye geçerken /z/ sesine dönme durumu açıklanmağa muhtaçtır. Bu hususu şu bilgi vuzuha kavuşturur: Arapçadaki “dād” harfleri Farsçada /z/ sesi ile telaffuz edilir ve çeviri yazıda da “z” ile gösterilir. Bu durumda aslı Arapça “dād” harfi ile olan kelimeler, şayet Türkçede /z/ sesi ile telaffuz ediliyorsa Türkçeye doğrudan Arapçadan değil Farsça üzerinden geçmiş olmalıdır. Bu duruma örnek olmak üzere: Tür. ramazan < *Far. ramazān* < *Ar. ramadān*, Tür. kazasker < *Far. kâzî* ‘asker < *Ar. kâdî* ‘asker kelimeleri verilebilir.⁶ Bu durumda, *zaaf* kelimesi, Türkçeye Farsçadan geçmiş olmalıdır ve Farsça sözlüklere başvurmak doğru olacaktır. Farsça sözlükler *zaaf* kelimesi için şunları der:

zēf ‘akıl zayıflığı; güçsüzlük’⁷; ‘zayıflık, yetersizlik, güçsüzlük’⁸.

Bu bulguların sonucunda *zaaf* kelimesinin köken dili ve kaynak dili Türkçe sözlüklerde şu şekilde gösterilmelidir:

zaaf < *Far. zēf* < *Ar. daʿf*

Zaaf kelimesinin ‘zayıflık, bitkinlik, güçsüzlük’ anlamı Türkçe sözlüklerden sadece *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te üçüncü anlam olarak bulunmaktadır. Söz konusu anlam için verilen örnek cümleler de Türkiye Türkçesi döneminden değil Osmanlı Türkçesi dönemindedir. Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılan manalarına bakmak durumu vuzuha kavuşturmak için mühimdir:

zaaf: < Ar. ‘zayıflık, na-tüvanlık, dermansızlık, kuvvetsizlik’⁹; ‘zayıflık, (bedenen ve fikren) zayıflık’¹⁰; ‘zebunlûğa ve mecâlsizliğe ve fersizliğe denilir. ba‘zıları re’y ve fikir ve ‘akıl-da zebunlûğa *zāf* ve bedence *zāf* ve zebūn olmağa *zuʿf* demişlerdir’¹¹; ‘arıklık, zebunluk, kuvvetsizlik; zaaf-ı kalb, zaaf-ı akl’¹².

Osmanlıca sözlüklere bakıldığında; *zaaf* kelimesinin ‘zayıflık, güçsüzlük, zebunluk, dermansızlık, kuvvetsizlik, mecalsizlik’ gibi anlamlarıyla kaydedildiği görülmüştür; fakat her-

⁶ Yasin YAYLA, “Güncel Türkçe Sözlüklerde Arapça Asıllı Kelimeler İçin Kaynak Dil Olarak Farsça” *Zemin*, 1. sy. (2021): 187-189.

⁷ Francis Joseph STEINGASS, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, (London: Routledge & Kegan Paul Limited Broadway House, 1892), 802^a.

⁸ Vajehyab, vajehyab.com, 13 Ocak 2026, <https://vajehyab.com/?q=%EF%BA%BF%EF%BB%8C%EF%BB%92>.

⁹ ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamus-ı Türki*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023), 1364^a.

¹⁰ Sir James W. REDHOUSE, *A Turkish and English Lexicon*, (Constantinople: A. H. Boyajian, 1890), 1211^b.

¹¹ HÜSEYİN REMZİ, *Luğat-i Remzî*, 1. c. (İstanbul: Matba‘a-yı Hüseyn Remzî, 1305), 778^b.

¹² AHMET VEFİK PAŞA, *Lehçe-i Osmânî*, haz. Prof. Dr. Recep TOPARLI (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 883^a.

hangi bir örnek cümle verilmediği için söz konusu manaların Osmanlı Türkçesinde mi kullanıldığı yoksa doğrudan Arapça sözlüklerdeki manaların mı sözlüklere eklendiğini tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Nitekim *Lugat-i Remzi*'deki tarif ile *Okyanus*'taki tarifi birebir aynı olması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Görüleceği üzere, Osmanlı Türkçesindeki manaların kullanılış örneği bulunmadığı için söz konusu manaların Osmanlı Türkçesi döneminde kullanıldığı hâlde bugüne aktarılmadığını söylemek güçtür. Günümüz Türkçesinde bu anlamların olup olmadığını tespit etmenin yolu sadece günümüz Türkçesinin sözlüklerine bakmak ile değil; kelimenin cümle içinde kullanılış örneklerini de incelemektir. Bu sebeple, derlemlere başvurmak doğru bir usuldür. Türkçe Ulusal Derlemi¹³ aracılığıyla yapılan incelemede *zaaf* kelimesinin şu anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir:

Şu cümlelerde *zaaf* kelimesi '**irade zayıflığı**' anlamında kullanılmıştır:

1. Çünkü çocuk, bizim *zaaf* noktamızı keşfetmiş ve eğer tekrar benzeri bir hata yaparsa, nasıl cezasını affettireceğini öğrenmiştir.
2. Ne vakit biri, bir sıkıntısını da alıp sana dayanmaya kalksa, ya çöküyor, ya gidip bir başkasına aktarmak sûretiyle *zaaf* gösteriyorsun.

Şu cümlelerde *zaaf* kelimesi '**zayıflık (bir nitelik yönünden)**' anlamında kullanılmıştır:

1. Emek yoğun yardımları geliştirmek çok zor psikiyatride ve bu etik bir *zaaf* oluyor.
2. Gerçeğin yalnızca bir yanını ayırıp ona sarılmanın kişinin gerçeklerden kopabileceği, doğru; ama bu zihinsel *zaaf*, yalnızca "statükocu küçük burjuva sanatçıları"nın sanatçıları'nın tekelinde değil!

Şu cümlelerde *zaaf* kelimesi '**düşkünlük (bir şeye veya bir kişiye karşı)**' anlamında kullanılmıştır:

1. Doğu toplumlarında altına karşı özel bir *zaaf* vardır.
2. Philip'in oğlu büyük İskender, Atina'ya kişisel *zaaf* ve saygı duyuyor.

Şu cümlelerde *zaaf* kelimesi '**beden zayıflığı, güçsüzlük, dermansızlık**' anlamlarında kullanılmıştır:

1. İşte ey ihtiyar ve ihtiyareler! Biliniz ki ihtiyarlıktaki *zaaf* ve acz, rahmet ve inayet-i İlâhiyenin celbine vesiledir.
2. Sağlıkta önemli bozulmalar, uykusuzluk, çarpıntı, iştahsızlık, zayıflama, hezeyanlar, evham ve hayaller, sayıklama, çıldırma, ahlak duygusunun kaybı, yorgunluk, halsizlik, reflekslerde *zaaf*, sindirim hastalıkları, intihar ve cinayet arzularını geliştirir. Fizik ve psikolojik şiddetli bağımlılık.

¹³ Yer verilen örneklerin tamamı: Türkçe Ulusal Derlemi (TUD), tnc.org.tr, 10 Nisan 2025, <https://www.tnc.org.tr/> adresinden 'zaaf' kelimesi sorgulanarak alınmıştır.

Şu cümlelerde *zaaf* kelimesi ‘**eksiklik, yetersizlik**’ anlamında kullanılmıştır:

1. Arda’nın 17 ve 40 yaşlarındaki iki hali arasında bilinç ya da dil farkı yok. *Zaaf* mı, tercih mi?
2. Bense, tam da burada yaban olmamayı, *zaafları* olan bir insan olarak yaşamayı seçerdim.

Elde edilen bulgulardan hareketle; *zaaf* kelimesinin etimolojik olarak Arapça kökene dayandığı ve Türkçeye Farsça üzerinden geçtiği, bazı Osmanlıca sözlüklerin bu kelimeye mana verirken Arapça sözlüklerdeki tarifleri aynıyla aldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, *TDK Türkçe Sözlük*’te yer almasa da derlem marifetiyle yapılan taramalarda ‘beden zayıflığı, güçsüzlük, dermansızlık’ ve ‘zayıflık (bir nitelik yönünden)’ gibi anlamların günümüz Türkçesinde kullanıldığı tespit edilmiştir. *TDK Türkçe Sözlük*’te ‘düşkünlük’ şeklinde verilen anlam ‘sefillik’ gibi bir anlam ile karıştırılabileceğinden ‘düşkünlük (bir şeye veya bir kişiye)’ şeklinde değiştirilmelidir. Kelimenin manalarının sıralaması mecaz anlam sonda olmak üzere Türkçe Ulusal Derlemi’nden yapılan taramaya göre değiştirilmelidir. Bu doğrultuda, *zaaf* kelimesi Türkçe sözlüklerde şu şekilde yer almalıdır:

zaaf: [*Far. ze’f* ‘bedenen ve fikren kuvvetsizlik’ < *Ar. da’f* ‘bedenen ve fikren kuvvetsizlik’] **1.** irade zayıflığı. *Çünkü çocuk, bizim zaaf noktamızı keşfetmiş ve eğer tekrar benzeri bir hata yaparsa, nasıl cezasını affettireceğini öğrenmiştir.* **2.** zayıflık (bir nitelik yönünden). *Emek yoğun yardımları geliştirmek çok zor psikiyatride ve bu etik bir zaaf oluyor.* **3.** düşkünlük (bir şeye veya bir kişiye karşı). *Doğu toplumlarında altına karşı özel bir zaaf vardır.* **4.** beden zayıflığı, güçsüzlük, dermansızlık. *İşte ey ihtiyar ve ihtiyareler! Biliniz ki ihtiyarlıktaki zaaf ve acz, rahmet ve inayet-i İlâhiyenin celbine vesiledir.* **5.** *mec.* **eksiklik, yetersizlik.** *Arda’nın 17 ve 40 yaşlarındaki iki hâli arasında bilinç ya da dil farkı yok. **Zaaf** mı, tercih mi?*

Kaynaklar

- AHMET VEFİK PAŞA. *Lehçe-i Osmânî*. Hazırlayan: Prof. Dr. Recep TOPARLI. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- AYVERDİ, İlhan ve Ahmet TOPALOĞLU. *Asırlar boyu târîhî seyri içinde Misallî Büyük Türkçe Sözlük*. 3. c. (3). İstanbul: Kubbealtı, 2008.
- al-FÎRÛZÂBÂDÎ, *el-Okyânûs’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûs’l-Muhît*. çev. Mütercim Âsım Efendi. haz. Mustafa KOÇ ve Eyyüp TANRIVERDİ. 4. c. (6). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- HÜSEYİN REMZÎ. *Luğat-i Remzî*. 1. c. (2). İstanbul: Matba’a-yı Hüseyin Remzî, 1305.
- LANE, Edward William. *An Arabic-English Lexicon*. 5. c. (8). London: Williams and Norgate, 1874.

- NIŞANYAN, Sevan. *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2022.
- REDHOUSE, Sir James W. *A Turkish and English Lexicon*. Constantinople: A. H. Boyajian, 1890.
- ŞEMSEDDİN SAMİ. *Kamus-ı Türki*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023.
- STEINGASS, Francis Joseph. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London: Routledge & Kegan Paul Limited Broadway House, 1892.
- TÜRK DİL KURUMU. *Türkçe Sözlük*. 2. c. (2). [K-Z]. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2025.
- TÜRKÇE ULUSAL DERLEMİ (TUD). tnc.org.tr, 10 Nisan 2025. <https://www.tnc.org.tr/>.
- Vajehyab. vajehyab.com, 13 Ocak 2026. <https://vajehyab.com/?q=%EF%BA%BF%EF%BB%8C%EF%BB%92>.
- YAYLA, Yasin. “Güncel Türkçe Sözlüklerde Arapça Asıllı Kelimeler İçin Kaynak Dil Olarak Farsça.” *Zemin*, 1. sy. (2021): 176-195.

Finansman Beyanı	Bu araştırma; kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen sektörlerdeki fon kuruluşlarından herhangi bir özel hibe almamıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı	Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir muhtemel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
Yazar Katkıları	Bu makale tek yazarlıdır. Kavramlaştırma, metodoloji, araştırma, yazım ve düzenleme süreçlerinin tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.
Etik Kurul Onayı	Bu çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme, deney vb.) içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Funding Statement	This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.
Declaration of Interests	The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.
Author Contributions	This is a single-authored article. Conceptualization, methodology, investigation, writing, and editing were all carried out by the author.
Ethics Approval	This study did not involve primary data collection (surveys, interviews, experiments, etc.) and therefore did not require ethics committee approval.